

SEXUALITETENS EINSTEIN

En sommardag för några år sedan frågade en av mina bekanta, en rättspsykiatriker, om jag höll på med någon ny bok. Salaligan, svarade jag. Ost, sa han och log. Ost? Sigvard Thurneman, ligaledaren, fick utlösning av ost. Nej, det visste jag inte. Väldigt sällsynt, sa han. Inte ens Hirschfeld hade träffat på det. Hirschfeld? Några veckor senare hittade jag Magnus Hirschfelds *Det abnormalt könslivet* på ett antikvariat, närmare sexhundra sidor om den mänskliga sexualitetens hela spektrum, alltifrån könslivets grundvalar över hypererotism och autoerotism bort mot homosexualitet, fetischism och exhibitionism för att avslutas med några sidor skoptofili. (Bland fetischerna hår, knappar, kängor och rosor; ingen ost.) Och nu finns äntligen en biografi över detta bortglömda geni: *The Einstein of sex* av Daniel Brook som tidigare skrivit om saker somorstäder och rasismens idioti.

Magnus Hirschfeld föddes 1868 i Kolberg i dåvarande Preussen, i den bästa av världar: ett burget hem med snälla storasystrar och storebröder och en far som var läkare och liberal som engagerade sig både för stadens hälsovård och Tysklands enande, dessutom ett Europa i fred sedan ett halvt sekel. Sonen blev också läkare, vid tjugofyra års ålder, men valde att först resa ut i världen. Nyfikenhet skulle driva Magnus Hirschfeld framåt livet igenom. Redan som pojke hade han förstått att han drogs till pojkar.

Under läkarutbildningen hade han hört homosexualitet nämnas en gång: av en läkare som i en föreläsning klumpat ihop det med pedofili.

I USA mötte han en rätt öppen homosexuell värld, sida vid sida med den strängaste puritanism, också en vidöppen, brutal rasism. På hemvägen gjorde han strandhugg i Algeriet, Tunisien och Italien och upptäckte att där var homosexualitet mellan vuxna tillåten. I Tyskland, nu enat, var den förbjuden. Alltså: en och samma människa sorterades in i olika kategorier beroende på var hon fanns i världen. I Tyskland var Hirschfeld jude, i USA en vit man; det som var förbjudet i Chicago och Berlin var tillåtet i Alger och Tunis, också i Rom och Paris. Sociala kategorier kom inte med

modersmjölken, de var godtyckliga, slumpmässiga. Skillnaden mellan Europa och Afrika, mellan den kristna och muslimska världen, var en chimär.

Han öppnade sin läkarpraktik i Magdeburg, en mindre stad, och det dröjde inte länge förrän det blev känt att unge doktor Hirschfeld kunde man anförtro sina innersta hemligheter, även sin homosexualitet: han förfasade sig inte, han ville veta, ställde frågor. Nej, det var inget fel på dem även om de inte var som de flesta andra. Sådana som de fanns överallt, inom alla yrken och samhällsklasser. De var inte sjuka. Alltså fanns ingen behandling, ingen annan bot än att hitta en av samma sort: en pojkvän, en flickvän.

Engagerade sig gjorde han efter att en av dem som anförtrott sig hos honom, en ung löjtnant, en adelsman, tagit livet av sig och skrivit ett avskedsbrev till Hirschfeld. I brevet berättade han att föräldrarna sedan länge försökt få honom, deras enda barn, att gifta sig med en barndomsvän och eftersom han visste att de inte skulle förstå såg han ingen annan utväg. Och nu bad han Hirschfeld berätta hans historia, utan att röja honom, så att hans röst inte "ska dö ohörd". Den pamflett Magnus Hirschfeld kom att skriva, *Sapfo und Sokrates*, ställde en rak fråga – Hur kan man förklara kärleken mellan män och kvinnor av samma kön? – och riktade udden mot lagens paragraf 175 som förbjöd sådana förbindelser.

Problemet, skrev han, är inte homosexualitet utan samhällets förbud av homosexualitet: bestraffningen är både omänsklig och meningslös. Homosexualitet är inget barndomstrauma, ingen patologisk störning, utan medfödd och oövervinnerlig. Homosexuella är inte annorlunda än andra människor: där finns genier som Sapfo, Sokrates och Oscar Wilde – som nyss dömts till två års straffarbete i London – och idioter.

Pamfletten gavs ut 1896, anonymt, och ledde till opinion, en namninsamling med niohundra namn, ett öppet brev, riksdagsdebatt. Magnus Hirschfeld höll i trådarna. Lagen ändrades inte, men verkligheten kom att förändras, åtminstone i Berlin dit han flyttat. En ny polismästare, en ny sorts sedlighetsrotel som höll koll på homosexuella aktiviteter, undertryckte dem inte, och så alla dessa särpräglade barer och dansställen som bara blev fler. "Det mest framträdande draget hos det homosexuella Berlin var hur accepterat det var", skriver Daniel Brook. Det fanns homosexuella brottningsklubbar, gym och läsecirklar. I januari 1909 fick Katharina T. tillstånd att

bära manskläder på offentlig plats. Hon följdes av flera, utrustade med särskilda transvestitpass. Magnus Hirschfeld var inkopplad.

Han fortsatte att ta emot patienter, förvissad om att han inte visste mer än de själva visste, om att alla fallstudier sammantagna bevisar att generaliseringar är falska. "Normal" är ett svävande begrepp. Han fortsatte att skriva, nu under eget namn: böcker, en tidskrift. Könet, skrev han, sitter mer i huvudet än i kroppen, mer i hjärnan än i könsorganet. Varje individ är en unik blandning av manligt och kvinnligt, fysiskt och psykiskt: mest uppenbart hos individer med oklart kön. Vid samma tid förklarade Albert Einstein att tiden är relativ och därför uppfattas olika av olika observatörer. Det finns inget definitivt svar på om en två händelser sker samtidigt eller efter varandra. Sigmund Freud – också han kommer ur en samtida tyskspråkig, judisk, intellektuell miljö – skrev om homosexualitet som ett barndomstrauma, en sjukdom som kunde botas genom terapi.

Samma vår som första transvestitpasset utfärdades i Berlin reste Magnus Hirschfeld till Rom för att vara med vid ceremonin i Peterskyrkan där Vatikanen efter närmare femhundra år tog Jeanne d'Arc till nåder. Jeanne d'Arc var ju en pionjär: man eller kvinna?

Tio år senare kunde han öppna Sexualvetenskapliga institutet i centrala Berlin, på promenadavstånd från riksdag och centralstation, intill Tiergarten. Christopher Isherwood, författaren som var inneboende här ett tag och skrev *Farväl till Berlin*, beskrev möblemanget som klassiskt, marmorn massiv, gravyrerna imponerande. Här fanns arkiv, bibliotek, en permanent utställning, lektionssalar, hyresrum, mottagning för både psykoterapi och äktenskapsrådgivning: den sistnämnda Tyskland första. Biblioteket skulle svälla till tjugotusen volymer, inklusive *Kama Sutra*. Utställningen, med texter på tyska, engelska och franska, avsåg att illustrera Hirschfelds teori om sexualitetens flytande gränser. Här fanns även en medicinsk klinik där de första könskorrigeringar operationerna i världen ägde rum.

Han for på föreläsningsturné i USA, besökte Japan och Kina, konstaterade att sexualitetens alla varianter ingenting hade med ras eller etnicitet att göra: samma där som här. Däremot kunde den föreläsning han höll i Shanghai och Kanton hållas först efter långdragna förhandlingar i brittiska kolonin Hong Kong. I Jakarta mötte han ett

öppnare sexliv än han någonsin träffat på. Vem är jag? undrade Magnus Hirschfeld i en dagboksanteckning. Världsmedborgare? Tysk? Jude? Svar: världsmedborgare – eller alla tre.

Behöver det sägas att han skulle möta allt brutalare motstånd, i sitt eget hemland? I Berlin kom hans föreläsningar att störas av häcklare, i Hamburg riktades fyrverkeripjäser mot honom och i München överfölls han på gatan av stenkastare, slogs till marken och måste föras till sjukhus. I New York Times dödförklarades Magnus Hirschfeld; så illa var det inte, men när han sommaren 1932 kunde konstatera att nära 14 miljoner tyskar röstat på Hitler och han själv fick allt allvarligare dödshot förstod han vartåt det bar. ”Jag anser, att det är under min värdighet att leva bland ett folk som betraktar mig som en ’främling’”, skrev han i dagboken.

I Berlin utsågs en ny polismästare, en kampanj mot stadens ”depraverade nattliv” rullades igång, snart ett förbud mot danser av ”homosexuellt slag”. För nazisterna, besatta av det rena och det lika, med den vita rasens överhöghet som norm, representerade Magnus Hirschfeld allt det de hatade: en homosexuell jude som vördade olikheten, besatt av att utforska mänsklighetens hela spektrum. När också hans böcker – *alla* hans böcker, enligt en protokollsnotering – brändes den där majnatten 1933 i Berlin drogs en byst av honom på en påle runt bland pöbeln, slukades till sist av lågorna. Då hade hans institut redan skövlats och tömts, till ackompanjemang av en mässingsorkester. Han avled i maj 1935, i Nice, av naturliga orsaker.

Sigvard Thurneman tillbringade närmare tre decennier på Sätters slutna avdelning. En vårdare berättade för mig att när han som ung börjat arbeta där fick han besked om att Thurneman skulle serveras ostmörgåsar till kvällsteet. Nej, nej, ropade en kollega när han var på väg in i hans cell, med smörgåsarna på en tallrik. På silverbricka skulle de serveras.

Anders Sundelin

Dagens Nyheter 10 maj 2026

David Brook: *The Einstein of sex* (W.W. Norton & Company)

